

פנינים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם גנהובסקי זללה"ה

פרשת שמיני תשפ"ד ❖ גליון תקע"ג

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

דרך ב' - כל רגע מצוה חדשה

עוד שמעתי בדעת רש"י מהגאון בעל חזון יחזקאל זצ"ל נוכד מבואר בתשובות קול בן לוי פ"ג מהל' ת"ת הי"ד, מצויין בגליון הגרע"א יו"ד סי' רמ"ו סעי' י"ח. ושמעתי שעיקר היסוד איתא נמי במשמרת חיים ח"א עניני ת"ת אות ב' דקאמר דהטעם דבתלמוד תורה לא אמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה, דהרי כל האי דינא דעוסק במצוה פטור היינו דוקא בהתחיל מקודם, מעתה בתלמוד תורה כל לימוד ולימוד הוה מצוה חדשה, ואם כן חשיבא תמיד כנמצא לפני התחלת המצוה, הלכך לא אמרינן דיפטור מהמצוה עוברת.

היינו דדעת החזון יחזקאל דאין לחלק בין ידיעת התורה ובין הבנת התורה, אלא כל הטעם דפוסק משום דכל רגע הוה מצוה חדשה.

ולפי זה אתי שפיר דברי רש"י, דהרי בהולך ללמוד תורה הוה מצוה אחת ארוכה, והתם ודאי חשיב כעוסק במצוה ופטור מן המצוה.

דרך ג' - הליכה מצוה אחרת

עוד יש לבאר בדעת רש"י, דאע"ג דבעצם הלימוד אמרינן דיפסיק ללמוד, מכל מקום ההולך לא יפסיק, והטעם, דההליכה לרב ללמוד תורה, דהוא ההשתדלות ללמוד תורה, אע"פ שתכליתו לימוד תורה, מכל מקום אינה בכלל הלימוד אלא הוי מכשיר והוי ככל המצוות, ובה שפיר אמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה.

והיינו דנקטינן דלא כאור שמח ואין חילוק בין ידיעת התורה ובין ההבנה, אך בזה נקטינן כאור שמח דתלמוד תורה חשיבא חדא מצוה, אך ההפרש בין הולך ללמוד להלימוד עצמו, דהולך גופא הוי מצוה בפני עצמה.

ב. כל מילה מצוה חדשה

הנה הבאנו בדרך ב' הנ"ל דקאמר החזון יחזקאל דהטעם דבתלמוד תורה לא אמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה, דבתלמוד תורה כל לימוד ולימוד הוה מצוה חדשה, ואם כן חשיבא תמיד כנמצא לפני התחלת המצוה, הלכך לא אמרינן דיפטור מהמצוה עוברת.

ויש לדון בדרך זו בו' אנפי:

א. תפילין בראשו

חדא, יש לעיין בדבריהם, דהרי חזינן בתוספות (בבא קמא נ"ו ב' ד"ה בההיא) שהקשו שאדם שיש לו תפילין בראשו יפטור מן המצוות מפאת עוסק במצוה, אע"ג דכל רגע הוה מצוה אחרת. ואולי יש לחלק.

ב. עוסק בצרכי ציבור

תו, יש לעיין בדבריהם דהנה קיימא לן (ע"י שולחן ערוך או"ח סי' ע"י סעי' ד') דהעוסק בצרכי ציבור חשיבא עוסק במצוה, ומי לא עסקינן דקא עסיק בשני דברים נפרדים בזה אחר זה.

ג. קובע כמה מזוזות

תו יש לעיין בקובע הרבה מזוזות דבפשוטו פטור ממצות דחשיבא

עוסק במצוה פטור מן המצוה

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל מִיִּשְׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי עֲזִיזָאֵל דָּד אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם קִרְבוּ שָׂאוּ אֶת אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי הַקֹּדֶשׁ אֶל מַחוּץ לַמִּחֲנֶה (ו' ד')

הנה איתא בסוגיא בסוכה (כ"ה א') רבי עקיבא יליף דינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה, מהא דמישאל ואלצפן עסקו בנדב ואביהו ונטמאו, ומשום הכי נפטרו מלהביא את הקרבן פסח, והם היו האנשים ששאלו למשה רבינו למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה'.

א. הולך ללמוד תורה

הנה קיימא לן עוסק במצוה פטור מן המצוה, אך אמרינן בירושלמי בפאה (פרק א' משנה א') דבתלמוד תורה לא אמרינן הכי, אלא גם באמצע תלמוד תורה צריך להפסיק לקיים מצוה עוברת, מפאת דעיקר הלימוד הוא על מנת לקיים.

ואיתא במשנה בסוכה (כ"ה א') שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה, ופירש רש"י (שם) דאיירי בהולך בדרך מצוה, כגון ללמוד תורה או להקביל פני רבו או לפדות שבויים.

וקשה דהתיינח פדיון שבויים הוה מצוה, ואמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה. וכמו כן להקביל פני רבו דיש לומר דהיינו מפאת כבוד רבו. אך תיקשי הא דללמוד תורה, הא בלימוד עצמו חייב להפסיק, אם כן כל שכן בהולך ללמוד.

ויש לדון בזה בג' דרכים:

דרך א' - אור שמח

הנה קושיא זו על רש"י הקשה באור שמח (פ"א מהל' תלמוד תורה ה"ב) ותירץ דיש חילוק בין לימוד על מנת לידע, והיינו ללמוד הלכה למעשה, דבזה אמרינן דחייב להפסיק, ובין לימוד להבין טעמי הדברים הנקרא גמרא, וזה שימוש תלמידי חכמים, ובה חילל דינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה.

היינו דחידש האור שמח דהא דחייב להפסיק ללמוד כדי לקיים מצוה אחרת, היינו דוקא בלומד על מנת לידע, כיון דכל ענין הלימוד הוא על מנת לקיים, אבל בשימוש תלמידי חכמים אינו מפסיק. [אבל סובר האור שמח דתלמוד תורה חשיב מצוה אחת וללא כדרך ב' דלקמן]. וזה חידושי רבתיא.

ולפי זה רש"י בסוכה איירי דוקא באופן שהולך ללמוד על מנת לשמש תלמידי חכמים ולהבין טעמי הדברים, דבכהאי גוונא איכא פטור דעוסק במצוה.

[הנה הקשוני דהרי הא דכתב באור שמח דשימוש שאני ופטור מן המצוות, יליף כן מדברי תוספות בכתובות (י"ז א' ד"ה מבטלין), והרי מבואר בתוספות שם דשימוש עדיף ממת מצוה, מעתה הרי אמרינן (מגילה ג' א') מבטלין בית רבי לקריאת המגילה, ושם היה ודאי שימוש דעדיף ממת מצוה, והרי מת מצוה עדיפא ממקרא מגילה, ואם כן כל שכן דשימוש עדיף ממקרא מגילה, ואם כן אמאי מבטלין בית רבי למקרא מגילה. וצריך עיון].

ד. הולך ללמד ומצא אבידה

הנה יש לעיין מהו בהולך ללמד תורה ומצא אבידה ואם יחזירנה יאחר ויגרום לביטול תורה.

א. לכאורה חייב

הנה קיימא לן עוסק במצוה פטור מן המצוה, אך אמרינן בירושלמי פאה (פרק א' משנה א') דבתלמוד תורה לא אמרינן הכי, אלא גם באמצע שלומדים תורה צריך להפסיק לקיים מצוה עוברת. ואם כן לכאורה חייב להחזיר האבידה.

ב. תליא בגי' ביאורים הנ"ל

אמנם תליא בגי' ביאורים הנ"ל בדעת רש"י, דהנה לדעת החזון יחזקאל יהא הדין דפטור מהשבת אבידה, דהרי כיון דההליכה ללמד הוה מצוה אחת ארוכה, אם כן בכהאי גוונא אמרינן דינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה.

וכמו כן לפום הדרך השלישית, דהליכה ללמד הוה מצוה בפני עצמה. אמנם לדרך האור שמח נראה דתליא דאם הולך ללמד הבנת הענין יהא פטור, אך אם הולך ללמד רק ידיעת הענין יהא חייב.

[הנה כל זה לפום דברי רש"י בסוכה אך צריך עיון אם דברי רש"י מוסכמים ונקטינן כוותיה. ועיין במשנה ברורה הלכות סוכה (סי' תרי"מ ס"ק ל"ח) שהעתיק דברי רש"י].

ג. מכשיל בביטול תורה

עוד יש לדון דהרי אם לא יבוא ללמד יש לחוש שהשומעים יפנו לבם לבטלה, והנה דן בספר למודי השם (סי' נ"ז) במי שמונע מחבירו מצות עשה אם עובר בלפני עוור. [עיין שם ראיותיו].

ועיין בתשובות דבר משה (מהגר"מ תאומים אבי"ד הרדקא, ח"ב סי' קי"ד) דפסיקא ליה דהנותן לחבירו לחם ויודע שחבירו לא יברך ברכת המזון, עובר בלפני עוור.

ועיין בתוספות (גיטין י' א' ד"ה מצת, חולין ד' א' ד"ה מצת) דהמוכר לחבירו מצה שאינה משומרת בחזקת משומרת עובר בלפני עוור. [וכי תימא דיש לדחות דאינו מפאת ביטול העשה, אלא מפאת הברכה לבטלה, אך אין זה במשמע דברי התוספות, תו דתליא אם במכשיל בדין דרבנן יש לפני עוור].

מעתה יש לעיין בנידון דידן, דהרי אם יאחר נמצא שמכשילם דהרי מונע מהם מצוה דתלמוד תורה וגורם ביטול תורה.

אך לא אדע, דשפיר יש לומר דלא חשיבא מכשיל, דאיהו קא עביד ידידה דמחוייב במצות השבת אבידה. ועיין.

ה. שומר על ילדים שילמדו

הנה יש לעיין במי ששומר על ילדים שילמדו תורה, האם אמרינן ביה דינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה.

א. צדדי הספק

צדדי הספק, דלחד גיסא לכאורה יש לדון דאינו פטור, דכשם שהלומד תורה אינו פטור מן המצוה, דמצוה עוברת צריך להפסיק מלימודו, וטעמא דכפירש הירושלמי בפיאה (פרק א' משנה א') דהלימוד הוא על מנת לקיים, אם כן הוא הדין בשומר על הילדים כדי שילמדו. או דילמא נימא דשומר שאני, דדוקא בהלומד עצמו אמרינן שיפסיק, משא"כ שומר לא גרע מעוסק בהשבת אבידה שפטור מכל המצוות.

ב. תליא בביאורים הנ"ל

הנה לדרך ב' הנ"ל, לכאורה השומר ומפקח על הילדים הוה כמצוה אחת ואם כן פטור מכל המצוות. אך יש לדון דכל רגע בפקוח הוא כמו מצוה חדשה. אך לא מסתבר.

וכמו כן לדרך ג' הנ"ל, לילך לרב ללמוד הוא ככל המצוות אע"פ שתכליתו לימוד תורה, אם כן לפקח על ילדים יש לומר דהכי נמי דמי לשאר מצוות ופטור מן המצוות.

[א"ת. ולאור שמח הנ"ל לכאורה יהא תליא דשומר ילדים שלומדים הלכה למעשה, או לא יהא פטור, אך בשומר ילדים שלומדים הטעמים יהא פטור, אלא אם נימא דשומר לא דמי ללומד וכחצד השני הנ"ל].

ג. להוכיח שמפסיק

הנה יש לדון להוכיח דמפסיק לקיים מצוות, דהרי אם נימא דשומר

התחיל מקודם, אע"פ דכל מזוזה הוה מצוה בפני עצמה. ועיין.

ד. מילה שאין לה משמעות בפני עצמה

תו יש לעיין הרי בתלמוד תורה איכא מילים שלבד אין להם משמעות, ואם כן בהם נימא דהוה עוסק במצוה ולא יפסיק לקיים מצוה אחרת. וצריך לומר דע"פ לאחר שיאמר המילה השניה נעשית הראשונה מצוה בפני עצמה.

ה. לשון הירושלמי

תו צריך עיון מלשון הירושלמי בפיאה (ס) דקאמר דטעמא דבתלמוד תורה לא אמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה, משום דתלמוד תורה הוא על מנת לקיים המצוות הלכך לא יתכן שתלמוד תורה יפטור ממצוה, אך לא קאמר הירושלמי מפאת שכל מילה הוא מצוה בפני עצמה.

ו. קבורת כמה מתים

ראיתי מסתפקים (בספר חדש שנדפס השתא בעיניי קבורת מתים ואיני זוכר שמו) דהנה העוסק בקבורת המת פטור מן המצוה מדין עוסק במצוה, מעתה מהו כאשר יש כמה מתים והתחיל לקבור מת הראשון והגיע זמן קריאת שמע, דבשעת הקבורה נפטור מקריאת שמע, האם מיפטור גם בקבורת מת השני, מי נימא דהוה בתוך המצוה, או דילמא לגבי השניה הוה לפני המצוה.

[אך באמת אם כבר התחיל ללכת לקבור מת השני, כבר חייל עליה עוסק במצוה, אם כן יהא הנידון לפני שהתחיל ללכת והפסיק].

וכעין זה יש לעיין ביש לפניו כמה אבידות ועוסק בהם, אם הריס אבידה אחת ועכשיו רוצה ללכת לשניה ובא עני מהו.

[והנה יש לדון בעומד באמצע לקבור אותו מת או להרים אותה אבידה והפסיק קמעא על מנת לדבר עם חבירו מהו, ואם נימא דאכתי חשיב עוסק במצוה, אכתי יש לדון כשיש שתי אבידות או שני מתים].

והנה אם נימא דדברי תורה חשיבא כל חדא מצוה בפני עצמה, אם כן גם בכמה מתים, אך אם נימא דדברי תורה חשיבא חדא מצוה, אין ראייה שבכמה מתים הוה חדא מצוה. וצריך עיון.

ג. כותב ספר תורה

הנה חזינן (סוכה כ"ז א') שהכותב ספר תורה אמרינן ביה דינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה. ותיקשי אמאי עדיף מלומד ממש.

א. מצוה בפני עצמה

הנה יש להביא ראייה מהנ"ל לדרך הג', דכמו דאמרינן דהליכה ללמוד תורה הוא מצוה בפני עצמה ומשום הכי אמרינן ביה דינא דעוסק במצוה, הכי נמי כתיבת ספר תורה הוה מצוה בפני עצמה.

ב. לאור שמח תיקשי

אמנם לאור שמח תקשי, דהרי כתב דבלומד על מנת לידע, לא אמרינן דפטור מן המצוה וחייב להפסיק, והרי דינא דהכותב ספרי תורה משמע דאיירי בכל כותב דברי תורה אע"פ שהוא על מנת לידע.

ג. מהו לחזון יחזקאל

לכאורה תיקשי גם לחזון יחזקאל, דהרי כל מילה שכותב הוא מצוה בפני עצמה ואם כן אמאי אמרינן ביה שפטור מן המצוה.

אך יש לומר דשאני כתיבה דזה חדא מילתא שמכין ספר תורה. ואכתי צריך עיון קצת דנימא דכל שורה הוה הכנה נפרדת. ויש לדחות.

ד. מצוות ועתה כתבו לכם

הנה העירוני דילמא בלאו הנ"ל אתי שפיר הא דכתיבת ספר תורה, דנימא דהא דחשיב עוסק במצוה אינו מפאת מצות תלמוד תורה, אלא מפאת מצוות עשה דכתיבת ספר תורה דילפינן מועתה כתבו לכם.

אמנם משמע דבכל כותב דברי תורה דינא הכי, גם באינו כותב לעצמו, אך בזה יש לומר דהוה שליח מצוה דלכאורה גם בשליח לעשות מצוה דינא הכי.

ה. כותב מצוה בפני עצמה

אולי נימא דאתי שפיר לכולי עלמא, דבשלמא הולך, לא עדיף מלימוד, משא"כ כותב לא דמי להולך, דודאי הוה מצוה בפני עצמה של מכשיר.

פסוק להפסיק לקיים מצות מפתת עוסק במצוה, אם כן הוא הדיו המלמד תבירו תורה, דלא גרע משומר שהרי המלמד ממציא לו דברי תורה, והרי בפשוטו כשם שהלומד תורה פוסק למצוה, הכי נמי המלמד פוסק גם בגוונא שהלומדים ממנו אינם צריכים להפסיק כגון שהם כבר קיימו המצוה, ואם כן נילף מזה דכשם שהלומד מפסיק הכי

עניני שבת - אין מאמירים העגלים

נמי המפסוק מפסיק. אך הרי לדרך הג' הנ"ל, [א"ה ולהאמור מסתבר דהכי נמי לדרך הב'], לכאורה דמי לשאר מצות ופטור, ותיקשי מאי שנא ממלמד תורה, ואולי מלמד גרע דמקיים בזה מצות לימוד תורה לאחרים וכיוון דהלימוד על מנת לקיים ממילא אינו נפטר. וצריך עיון לדינא.

להאמיר משום צער בעלי חיים

הנה איתא בשולחן ערוך (סי' שכ"ד סעי' ט') אין מאמירים את העגלים, אבל מלעיטין, איזו המראה, למקום שאינה יכולה להחזיר, הלעטה, למקום שהיא יכולה להחזיר. וכתב במשנה ברורה (שם ס"ק כ"ד) דהאי איסור הוה משום טרחא יתירה בשבת.

וכתב ברמ"א בתשובות (סי' ע"ט) דבמקום צער בעלי חיים, והיינו דבלא זה לא יאכל, שרי על ידי נכרי. וכתב במשנה ברורה (שם ס"ק כ"ז) דמשמע מדברי הרמ"א הנ"ל דבדליכא נכרי שרי גם על ידי ישראל משום צער בעלי חיים, וכך יליף הרמ"א מסוגיין דשבת (קנ"ה ב' קנ"ו א'). אמנם באליה רבה (שם ס"ק"י) פליג, וסובר שלא להמרות על ידי ישראל, [והתם בסוגיין דשבת לא איירי במקום דלא מצי לאהדורי]. וכן הביא במשנה ברורה (שם) בשם קמאי.

א. צער בעלי חיים

הנה יש לעיין, דנהי דליכא שריותא להאמיר כשאינו יכול לאכול מצד עצם האיסור דאין מאמירין, אך מכל מקום משום צער בעלי חיים לישרי, דכל האיסור להאמיר רק משום עובדין דחול, וזה קיל ממוקצה, וסוגיין דאסרינן להאמיר אף כשאינו יכול בעצמו יש לומר דהיינו דוקא כאשר יכול להמתין עד מוצאי שבת, ואם כן אמאי פליג האליה רבה על הרמ"א, הרי איירי הרמ"א בגוונא דצער בעלי חיים.

ויש ליישב בג' דרכים, חדא, דכיון דאסרינן לקמאי להאמיר אף באינו יכול בעצמו ולא מפלגינן, שמע מינה דאיירי אף באיכא צער בעלי חיים, ואם כן אין הכי נמי על כרחך דהאי איסורא דמאמירין חמירא ממוקצה. או יש ליישב, דבאמת איירי האליה רבה בגוונא דליכא צער בעלי חיים, ולא איירי בגוונא דהרמ"א.

או יש ליישב, דאיירי בדאיכא צער בעלי חיים זוטא, דנהי דשרינן אמירה לנכרי, אך איסור דרבנן על ידי ישראל לא שרינן.

ב. מה שרינן לצורך צער בעלי חיים

הנה בעיקר האי היתירא דצער בעלי חיים, יש לדון בזה בדי' אופנים, חדא לענין ביטול כלי מהיכנו דמצאנו בהדיא דשרינן, דהנה אמרינן בסוגיא בשבת (קכ"ח ב') שבהמה שנפלה לאמת המים, דאיכא צער בעלי חיים, מותר גם בשבת להביא כרים וכסתות להניח תחתיה כדי שיעלה הבהמה. ואע"פ דעובר על איסור דביטול כלי מהיכנו, מכל מקום אמרינן דמותר לעבור על האי איסור מפתת צער בעלי חיים, דצער בעלי חיים דאורייתא, ומבטל כלי מהיכנו רק מדרבנן, ואתי דאורייתא ודחי דרבנן.

ג. מוקצה

תו יש לדון לענין מוקצה, כגון העלעות הבהמה בידים. וכתב במגן אברהם (סי' ש"ה ס"ק י"א) דאסור להגביה הבהמה, דאיסור טלטול מוקצה לא שרינן, ודייק כן מהרמב"ם (פכ"ה מהל' שבת הכ"ו) דכתב דאסור להעלותה בידים.

ואע"פ דאיסור טלטול מוקצה הוה איסור דרבנן כמו איסור ביטול כלי מהיכנו, מכל מקום אין לנו לדמות גזירות חכמים זה לזה, דיש דברים שהעמידו אפילו במקום כרת.

אמנם באליה רבה (שם ס"ק י"ח) אייתי מכמה קמאי דשרינן גם טלטול מוקצה, וכתב דהא דכתב הרמב"ם דאסרינן לטלטל מוקצה, הוא מפתת דאפשר על ידי כרים וכסתות. והובא ב' הדעות במשנה ברורה (שם ס"ק ע').

ד. צידה דרבנן

תו יש לדון לענין צידה דרבנן, כגון לתפוס עוף אחרי שכבר נמצא העוף ברשותו על מנת למשוך הפצע של העוף, וכתב בחזון איש (או"ח סי' נ"ב ס"ק ט"ז) דלענין צידה יש להקל כיון דגם להאוסרין (שולחן ערוך סי' שט"ז סעי' י"ב) הוא רק מדרבנן, והלכך במקום צער בעלי חיים והפסד יש לסמוך על המתירים דמותר לתפוס עוף שברשותו. תו כתב דגם לענין איסור מוקצה יש להתיר בצער בעלי חיים והפסד, והיינו כדעת האליה רבה.

ה. חליבה

תו יש לדון לענין חליבה, דהנה לענין חליבה על גבי קרקע דנו בפוסקים (אחיעזר ח"ג סי' ל"ד, חזון איש סי' נ"ו סק"ד) אם שרינן, והרי התם איכא צער בעלי חיים ולא הוה אלא איסור דרבנן.

איסור דרבנן בקום ועשה

הנה אמרינן בסוגיא הנ"ל בשבת (קכ"ח ב') בבהמה שנפלה לאמת המים, דאיכא צער בעלי חיים, מותר גם בשבת להביא כרים וכסתות להניח תחתיה כדי שיעלה הבהמה.

ואע"פ דמבטל כלי מהיכנו, דהרי משהניח הכרים תחתיה אינו יכול לטלטלן, מכל מקום אמרינן דמותר לבטל כלי מהיכנו מפתת צער בעלי חיים, דצער בעלי חיים דאורייתא, ואיסור מבטל כלי מהיכנו רק מדרבנן, ואתי דאורייתא ודחי דרבנן.

והנה הא פשיטא דאם מוכרח לעבור או על איסור דאורייתא או על איסור דרבנן, ושניהם בקום ועשה או שניהם בשב ואל תעשה, ודאי עדיף לעבור על האיסור דרבנן דקילא, אלא יש לדון מהו באופן דהאיסור דרבנן הוה בקום ועשה אבל האיסור דאורייתא בשב ואל תעשה, האם שרינן לעבור על איסור דרבנן בקום ועשה כדי שלא לעבור על איסור דאורייתא בשב ואל תעשה. ויש לעיין בהאי חקירה בכמה אנפי:

א. צער בעלי חיים

כתב בדובב מישרים (ח"א סי' ע"ח) דמוכח מסוגיא הנ"ל דשרינן, דהרי עובר בקום ועשה באיסור דרבנן דביטול כלי מהיכנו כדי שלא יעבור בשב ואל תעשה באיסור דאורייתא דצער בעלי חיים.

ב. טלטול חמץ

אמנם לאידך גיסא יש להקשות, דהנה פליגי קמאי (עיין משנה ברורה סי' תמ"ו ס"ק ו') במצא חמץ בביתו ביום טוב ולא ביטלו, ועובר כל רגע בלא דבל יראה, דאיכא דסברי דשרינן לטלטל חמץ ולהוציאו מהבית, אף שהוא מוקצה, כדי שלא יעבור על לאו דבל יראה. ואיכא דפליגי וסברי דאסור לעבור בקום ועשה באיסור דרבנן דמוקצה, אע"פ דבזה מציל עצמו מאיסור דאורייתא דבל יראה דעובר רק בשב ואל תעשה. וכתב במשנה ברורה (שם) דיש להחמיר אלא אם כן יש מנהג להקל.

ולדעת האוסרים תיקשי אמאי הכא שרינן לעבור בידים על ביטול לכלי מהיכנו כדי להינצל מצער בעלי חיים.

וצריך לומר דשאני צער בעלי חיים דלאו מפתת איסור האדם אתינן עלה אלא דהבעל חי מצטער. ועיין.

ג. נשבע לעבור על דרבנן

הנה מצאנו (שולחן ערוך יו"ד סי' רל"ט סעי' ו') בנשבע לעבור על איסור דרבנן, דלא יעבור על האיסור דרבנן בקום ועשה, אלא ישאר באיסור דאורייתא דביטול שבועה דעובר רק בשב ואל תעשה.

חזינן דעדיף לעבור באיסור דאורייתא בשב ואל תעשה מאשר לעבור על איסור דרבנן בקום ועשה.

אך תיקשי דהא חזינן דאיכא רבנותא דסבירא להו דבלא ביטול מטלטלינן חמץ דהוה מוקצה, ומאי שנא מנשבע על איסור דרבנן. ואולי שבועה גרע, כיון דפשע שגרם האיסור שבועה בידים.

ד. רדיית הפת

עוד צריך עיון דחזינן בגמרא שבת (ד' א') דהתירו איסור רדיית הפת דרבנן מפתת איסור בישול. וצריך לחלק דהתם מפתת דבזה יהא הבישול מעשה בידים, נמצא דגם דאורייתא עובר בקום ועשה.

ענינים שונים [א']

שהמלמד אינו עוסק במצוה.

[מיהו למאי דקיימא לן דשרי במודר הנאה להחזיר האבידה כיון דפרוטה דרב יוסף לא שכיח אם כן איירי בכל גוונא].

תו יש ליישב, לפי לדברי התוספות בשבועות (מ"ד ב' ד"ה רוב) שהמודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו תקיעת מצוה, דכיון דאינו אלא מעשה תקיעה, יכול לכיון לתקוע במקום שלא יבא שם עני באותה שעה, ואם כן הכי נמי בנידון דידן, דזה כבר לא תדירא כולי האי שיבוא עני דוקא בשעת ההליכה ללמד תורה, אם כן יכוון הילוכו בשעה שאין עניינים.

תירוץ ג' - בלאו הכי היה פטור לתת לעני

אמנם הבאנו (דרך א' הנ"ל) דבאור שמח (פ"א מהל' ת"ת הי"ב) מבאר דברי רש"י באופן אחר, דאיירי בשימוש תלמידי חכמים, דבזה באמת נפטר ממצוה אחרת גם בשעת הלימוד.

מעתה אין לתרץ כתירוצים הנ"ל לדברי האור שמח, דהרי לשיטתו פטור מפרוטה דרב יוסף בכל עת הלימוד.

אלא העירוני ליישב בעוד דרך, דהנה בהשבת אבידה דאסירא להחזיר למודר הנאה משום פרוטה דרב יוסף, אם יש שתי אבידות ומחזירן לבעליהן ואינו מטפל בהם אחר כך, נהי דאם היה רק האבידה של המדיר היה אסור להחזיר, כיון דבדרך פטור מפרוטה דרב יוסף, אבל כיון שמחזיר שתייהן בבת אחת נמצא דלא גרם לו המדיר ריוח דפרוטה דרב יוסף דהרי בלאו הכי פטור.

אם כן הוא הדין בלומד תורה הרי גם בלא המדיר היה לומד בעצמו ופטור מדרב יוסף ואם כן אין המדיר פוטר.

אך אין התירוץ מעלה ארוכה כאשר בלא הרב לא היה לומד כלל, ומה שיכול ללמוד אצל רב אחר וגם להיות פטור מפרוטה דרב יוסף זה לא מהני, דמכל מקום השתא נהנה ממנו, וכמו דאסיק בטורי אבן נראש השנה כ"ח א' דכאשר יש לו שני חפצים אחד אסור בהנאה ואחר מותר בהנאה ובשניהם אותו שימוש אסור לשמש בחפץ האסור בהנאה אע"פ שיש לו חפץ כמוהו המותר בהנאה.

ללמד תורה במודר הנאה

הנה קיימא לן (נדריים ל"ה ב') דמודר הנאה מחבירו, מותר לחבירו ללמודו תורה, כיון שמצד עצם הא שמלמדו תורה, לא חשיב הנאה כיון דמצות לאו ליהנות ניתנו, ומצד הא שמלמדו בחינם ואינו לוקח ממנו שטר, לא חשיב שמהנהו דבלאו הכי אסור לקחת שטר על תלמוד תורה.

והנה מבואר בגמרא נדרים (ל"ד א') לענין השבת אבידה, שאם נכסי בעל אבידה אסורין על המחזיר, לא יחזיר לו אבידתו, כיון שהמחזיר מרויח פרוטה דרב יוסף, דהרי בשעה שעוסק במצות השבת אבידה, נפטר מהמצוה לתת פרוטה לעני.

מעתה תיקשי דהוא הדין במלמדו תורה, הרי על ידי הלימוד נפטר מפרוטה דרב יוסף נמצא שמרויח ממון מחבירו בזה שמלמדו תורה.

תירוץ א' - תלמוד תורה לא נפטר

הנה יש לתרץ דהרי בתלמוד תורה לא אמרינן דינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה, אלא צריך להפסיק לימודו כדי לקיים מצוה עוברת. נמצא שגם בשעה שלומד תורה חייב לתת פרוטה לעני.

אמנם אכתי תיקשי למה שהבאנו לעיל [בתחילת הגליון] דכתב רש"י בסוכה (כ"ה א') דבהולך ללמוד תורה אמרינן דינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה.

והבאנו לבאר דברי רש"י [דרך ב' ו' הנ"ל בתחילת הגליון] דשאני הליכה לדבר מצוה דאמרינן ביה עוסק במצוה פטור מן המצוה. [והיינו דרך ב' הנ"ל משום דהליכה הוה מצוה אחת, ודרך ג' הנ"ל משום דהליכה ללמוד הוה מצוה בפני עצמה והוה ככל המצוות].

מעתה אכתי תיקשי דבגוונא שהולך ללמד תורה יהא לו דין עוסק במצוה ויהא פטור מפרוטה דרב יוסף, ואם כן היאך מלמד במודר הנאה הרי מהנהו שמיפטר מפרוטה דרב יוסף.

תירוץ ב' - המלמד לא הלך, או שבקצת זמן יכול לכוון

אלא נצטרך לומר דאיירי דוקא באופן שהתלמיד בא לביתו נמצא

ענינים שונים [ב']

ב. חוזר ומתפלל רק מחמת יעלה ויבא

אלא לדעת רבינו יהודה בתוספות (ברכות כ"ו ב' ד"ה טעה) דבנידון דידן מתפלל תשלומין רק מפאת דיתקן היעלה ויבא, אם כן נימא דבשכח יעלה ויבא בהתשלומין חוזר, ואם כן הוה לעיכובא, ואם כן יאמר לאחר ברכת רצה כהראב"י, דבדברים המעכבים איכא דינא דראב"י דמהני כן.

ג. מכל מקום בשכח אינו חוזר

אך הא חזינן (משנה ברורה ס"י ק"ח ס"ק כ"ו) דאם שכח לגמרי להתפלל מנחה בראש חודש, ומתפלל מעריב פעמיים, ובלילה הוה גם ראש חודש, ושכח יעלה ויבא בהתשלומין, אינו חוזר, וטעמא דהשתא אין חיוב יעלה ויבא, ואם כן בשכח רק היעלה ויבא לא עדיף מאם לא התפלל כלל.

נמצא דאמנם המחייב לתפילת התשלומין הוא יעלה ויבא, אבל בשכח שפיר דמי, ואם כן בנידון דידן לא יאמר יעלה ויבא לאחר ברכת רצה וגם לא יאמר למדני חוקיך.

שכח יעלה ויבא בתשלומין

הנה יש לדון במי ששכח יעלה ויבא במנחה בראש חודש ולא חזר להתפלל שנית, ובלילה היה גם ראש חודש, דחוזר ומתפלל מעריב פעם שנית לתשלומין, ובתפילת התשלומין שכח יעלה ויבא ברצה, האם יאמר יעלה ויבא לאחר ברכת רצה קודם מודים.

א. חוזר ומתפלל דכמאן דלא צלי

הנה דינא דהראב"י דיכול לומר הזכרה לאחר סיום הברכה, היינו דוקא בדברים המעכבים.

והנה לדעת חכמי פרובינצ"א (מובא ברא"ש ברכות פ"ד ס"י ב') ודאי דהיעלה ויבא אינו לעיכובא, דהרי לשיטתם בשכח יעלה ויבא הוה כמאן דלא צלי מנחה, ומתפלל מעריב שנית אפילו שבלילה אינו ראש חודש, נמצא דאם ישכח יעלה ויבא במעריב אינו חוזר. אם כן לא יאמר לאחר רצה.

ענינים שונים [ג']

ל"א ס"ק ג') דאין צריך להחזיר, דהוה חלל שלא נודע דחשיב כהן למפרע גם לענין פדיון הבן. [אמנם בפתחי תשובה (ו"ד סי' ש"ה סק"ה) מביא בשם תשובות יד אליהו (סי' ל"ז) דמסתפק אם הכהן חייב להחזיר הכסף. ובתומים (סי' ל"ח סוף סק"ב) ובערוך נר (ריש מכות) ובבאר יצחק (ו"ד סי' כ"ה) ובדובב מישרים (ח"א סי' מ"ז) ובתשובות מהר"ש אנגיל (ח"ג סי' קכ"ז, וח"ז סי' קס"ב) מבואר דחייב להחזיר].

אלא נצטרך לאוקמה דאיירי באופן שלא פדו על ידו, וכך אין תחת ידו תרומות ושאר מתנות כהונה שהן בעין.

המשביע שאינו בן גרושה

הנה איתא במשנה בשבועות (ל"ג ב') כהן המשביע עדים שיעידו שאינו בן גרושה או בן חלוצה, פטורים, דדין שבועת העדות רק בכפירת ממון.

ותיקשי דלכאורה הא הוה שבועת על כפירת ממון, דהרי רוצה להחזיק בידו דמי הפדיון הבן שקיבל. ויהא ראייה לישועת ישראל (סי')

התורה והברכה

הגליון לזכות

התורם היקר שליט"א

י"ר שימלא ד' כל משאלות לבו לטובה ולברכה, וברכה ה' יחול עליו בכל אשר תפנה, ויזכה למלא חפניים נחת ושמחה ואושר אכ"ר

לעילוי נשמת

עליזה בת

סלימה ע"ה

נלב"ע כ"ח אדר

תנצב"ה

לעילוי נשמת

האברך הרה"ח

ר' יחיאל יהושע זצ"ל

בן יבלחט"א יוסף דוד הי"ו

נלב"ע י"ג אב תשפ"ב תנצב"ה

זאת למודעי הדברים אינם תמיד בלשונו של רבינו זצ"ל,

מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת

המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר.

הרבה פעמים האריך רבינו בכמה דרכים ואופנים

באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ

במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.